

Role trestní minulosti při ukládání trestů: současnost a budoucnost

Martin Košatka

Právnická fakulta Univerzity Karlovy
Právo a právní věda

Prohlašuji, že jsem esej na téma: *Role trestní minulosti při ukládání trestů: současnost a budoucnost* zpracoval sám a uvedl jsem všechny použité prameny. Dávám souhlas s prvním zveřejněním své eseje vyhlášovatelé soutěže nebo spolupracujícími institucemi v papírové či elektronické podobě.

V Praze dne 25. 6. 2023

Martin Košatka v.r.

Úvod

Slovo recidivista nese v sobě negativní náboj jako málokteré jiné. Představa jedince, který poté, co byl spravedlivě potrestán, přesto znovu páchá trestnou činnost, snadno přináší vztek či znechucení. Když recidivista má být trestán, pak logickým východiskem je trestat ho přísněji.

Přesto ukládání trestů recidivistům je v lecčem značně nejasné. Když se posuneme dále od prvotního instinktu zdánlivě spravedlivého hněvu, jsme nuceni přemýšlet nad tím, proč vlastně vůbec máme trestat recidivisty přísněji, a jestliže musíme, tak o kolik více. Odpovědi na tyto otázky nejsou zdaleka tak zřejmé, jak by šlo čekat u tak zásadního faktoru při ukládání trestu, jakým je právě trestní minulost.

Následující esej si klade za cíl prozkoumat roli trestní minulosti při ukládání trestů v České republice postupně ze tří perspektiv, a to za prvé z perspektivy juristické a kriminologické doktríny, za druhé z pohledu platného práva, a za třetí z pohledu empirických poznatků.

Metodologie pak nezbytně vyplývá z tohoto – pro první dvě perspektivy je nezbytné využít metod doktrinárních, tedy zanalyzovat existující literaturu a judikaturu a zjistit, zda jsou v ní přítomné určité trendy, či naopak rozpory. Pro poslední perspektivu je naopak nezbytné užít empirických metod, a to za využití kvantitativních modelů pro identifikaci vztahu mezi trestní minulostí a uloženým trestem.

Závěrem tato esej nabízí možná řešení vztahu trestní minulosti a ukládání trestů pomocí úvah nejen *de lege ferenda*, ale i měkčích změn v justičním systému. Tímto se zařazuje do současné snahy o reformu české trestního systému směrem k zásadovému (*principled*) ukládání trestů.

1. Teorie ukládání trestů recidivistům

V následující části je prezentován rozbor toho, jak jednotlivé přístupy k ukládání trestů hledí na zpřísnění trestu recidivistům, specificky té přidané části neboli přídatku za trestní minulost. Předtím je však nezbytné v hrubých obrysech objasnit terminologii teorií ukládání trestů.

Zahraniční literatura typicky rozděluje teorie ukládání trestů na retributivní a utilitární.¹ V tomto duchu je tedy člení i tato esej. Současné retributivní teorie vychází primárně z myšlenky, že pachatel si svůj trest zaslouží. Tvrdé zacházení, kterému je v důsledku vystaven, pak představuje jeho spravedlivé zásluhy (*just deserts*).²

Vedle nich pak stojí teorie utilitární, které předpokládají, že skrze trestání dojde k nárustu obecného blahobytu, v jazyku Benthama pak ke zvětšení utility.³ Tento následek pak utilitární teorie očekávají nejčastěji skrze jeden ze tří tradičních mechanismů: zamezení možnosti dále

¹ Hoskins, Z., Duff, A. Legal Punishment. In: Zalta, E. N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2022.

<https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/legal-punishment/>

² Starkweather, D. A. The Retributive Theory of „Just Deserts“ and Victim Participation in Plea Bargaining. *Indiana Law Journal*. 1992.; Tunick, M. *Punishment: Theory and Practice*. Berkeley: University of California Press, 1992, s. 86–90. <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft4q2nb3dn/>; Von Hirsch, A. *Censure and sanctions*. Oxford: Oxford University Press, 1995.

³ Tunick. *Punishment: Theory and Practice*, s. 69.; Bentham, J. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Kitchener, Ontario: Batoche Books, 2000, s. 14–18.

páchat trestnou činnost (inkapacitaci),⁴ odstrašení pachatele (deterenci)⁵ a nápravy pachatele (rehabilitaci).⁶

Poslední skupinou jsou přístupy smíšené (hybridní), které se opírají o východiska retributivní i utilitární. Nejvýraznější je pak teorie omezujícího retributivismu (*limiting retributivism*), která pomocí retributivismu stanovuje maximální (a někdy i minimální) hranice, přičemž ve zbytku se řídí utilitárními principy.⁷

1.1 Retributivní přístupy

Klasickým retributivním přístupem k ukládání trestů recidivistům je ploché ukládání trestů (flat-rate sentencing). V rámci tohoto přístupu je přídavek za trestní minulost považován za eticky nepřijatelný, neboť jím jsou pachatelé trestáni za minulé činy, za které už byli dříve potrestáni, nikoliv pouze za současný delikt.⁸ Aplikace tohoto přístupu v praxi se však jeví jako ztěžší realizovatelná, neboť vyjma jednoho státu Austrálie je v podstatě neslýchané, že by recidivisté nebyli trestáni přísněji.⁹

Existují ale i retributivní přístupy, které přídavek za trestní minulost považují za přípustný. Jedním z nich je postupná ztráta zmírnění (*progressive loss of mitigation*), která hledí na přídavek za trestní minulost nikoli na jako přídavek per se, nýbrž jako postupné ubírání zmírnění, které bylo pachateli poskytnuto s ohledem na jeho nízkou trestní minulost.¹⁰ Tímto tento přístup reflektuje určité porozumění pro neobvyklé vybočení z jinak řádného života, avšak s rozvíjející se kriminální kariérou se stává zřejmým, že se nejedná o mimořádný poklesek a zmírnění není na místě.¹¹ Kritika této teorie často však ukazuje na skutečnost, že ne každá trestná činnost (byť první zaznamenaná) představuje nějaké mimořádné vybočení a dále, že není nijak zjevné, v průběhu kolika odsouzení je toto zmírnění zcela vyčerpáno.¹²

⁴ Wilson, J. Q. *Thinking about crime*. New York: Basic Books, A Member of the Perseus Books Group, 2013, s. 133.

⁵ Ellis, A. A Deterrence Theory of Punishment. *The Philosophical Quarterly*. 2003, č. 212.

⁶ Ashworth, A., Roberts, J. V. Sentencing: Theory, Principle and Practice. In: Morgan, R., Reiner, R., Maguire, M. (eds). *The Oxford handbook of criminology*. New York, NY: Oxford University Press, 2012, s. 868.

⁷ Frase, R. S. Limiting Retributivism. In: Tonry, M. H. (ed.). *The future of imprisonment*. New York: Oxford University Press, 2004.; Frase, R. S. *Just sentencing: principles and procedures for a workable system*. New York: Oxford University Press, 2013.

⁸ Roberts, J. V. *Punishing Persistent Offenders: Exploring Community and Offender Perspectives*. Oxford University Press, 2008, s. 51.

<https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199283897.001.0001/acprof-9780199283897>; Fletcher, G. P. *Rethinking criminal law*. New York: Oxford University Press, 2000, s. 460–466.

⁹ Bagaric, M. The Punishment Should Fit the Crime - Not the Prior Convictions of the Person That Committed the Crime: An Argument for less Impact Being Accorded to Previous Convictions in Sentencing. *San Diego Law Review*. 2014, č. 2.; Roberts. *Punishing Persistent Offenders: Exploring Community and Offender Perspectives*, s. 96–117.

¹⁰ Von Hirsch, A. Criminal Record Rides Again. *Criminal justice ethics*. 1991, č. 2.

¹¹ Von Hirsch, A., Ashworth, A. *Proportionate Sentencing: Exploring the Principles*. Oxford University Press, 2005, s. 149. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199272600.003.0009>

¹² Roberts, J. V., Frase, R. S. *Paying for the Past*. Oxford University Press, 2019, s. 31.

<https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/oso/9780190254001.001.0001/oso-9780190254001>; Bagaric. *The Punishment Should Fit the Crime - Not the Prior Convictions of the Person That Committed the Crime: An Argument for less Impact Being Accorded to Previous Convictions in Sentencing*.

Dalším takovým retributivním přístupem jsou pak teorie opomenutí, které jsou založeny na předpokladu, že pachatel, poté co byl prvně trestán, nese zvláštní povinnost dále nepáchat trestnou činností. Porušením této povinnosti páchá určitý omisivní delikt v jakémsi souběhu s jiným trestným činem, v důsledku čehož může být přísněji trestán než prvopachatel, který tento omisivní delikt nepáchá.¹³ Z hlediska základní zásady *nullum crimen sine lege* však existence tohoto omisivního deliktu „*recidivy*“, který je založen zvláštní povinností odsouzeného již nepáchat trestnou činností, ztěžít může obstat, a proto je obtížné si představit, jak by taková teorie operovala v jurisdikci, která tuto zásadu striktně uplatňuje.

S ohledem na výše uvedené nelze proto hovořit o nějakém jednoznačném retributivním ospravedlnění praxe přídatků pro trestní minulost. Dále se proto orientujeme na přístupy utilitární.

1.2 Utilitární přístupy

Z hlediska hledání ospravedlnění ukládání trestů recidivistům z utilitární perspektivy jsou v praxi myslitelné dva hlavní mechanismy, a to inkapacitace a odstrašení, neboť představa, že přísnější trest pro recidivisty má nějakou nápravnou funkci, není v literatuře k nalezení.

Odstrašení přísnějším trestem, byť je považováno za základní prvek trestního systému přinejmenším od Beccarii,¹⁴ se jeví v dnešní době jako velmi problematická teorie, neboť přehledy moderních empirických výzkumů zpravidla žádný takový efekt nenacházejí.¹⁵ K tezi, že smyslem přídatků za trestní minulost je odstrašit pachatele od recidivy, je tedy nezbytné přistupovat s určitou zdrženlivostí.

Nebyly nalezeny žádné citelné rozdíly v míře recidivy mezi hrabstvími v rámci Spojených států, kde byly tvrdší tresty pro recidivisty, a tam, kde byly mírnější,¹⁶ ani mezi rozvinutými státy nehledě na jejich rozdíly v přísnosti trestání recidivistů.¹⁷ Jediná situace, kdy nějaký efekt byl nalezen, bylo v případě italských amnestií se zkušební dobou, kdy pachatelé s delším „zbývajícím“ trestem po amnestijním propuštění měli menší míru recidivy,¹⁸ a Kalifornské „tříkrát a dost“ (*three strikes*), kdy pachatelé je uloženi při třetím odsouzení za zločin zásadně

¹³ Lee, Y. Recidivism as Omission: A Relational Account. *Texas Law Review*. 2009, č. 3.; Lee, Y. Repeat Offenders and the Question of Desert. In: *Previous Convictions at Sentencing: Theoretical and Applied Perspectives*. London: Hart Publishing, 2010. <http://dx.doi.org/10.5040/9781472565150.ch-004>

¹⁴ Beccaria, C. *An Essay on Crimes and Punishments*. Albany: W. C. LITTLE & CO, 1872. <https://oll.libertyfund.org/title/voltaire-an-essay-on-crimes-and-punishments>

¹⁵ Chalfin, A., McCrary, J. Criminal Deterrence: A Review of the Literature. *Journal of Economic Literature*. 2017, č. 1.; Pratt, T. C. et al. The Empirical Status of Deterrence Theory: A Meta-Analysis. In: Cullen, F. T., Wright, J. P., Blevins, K. R. (eds). *Taking Stock*. Routledge, 2017. <https://www.taylorfrancis.com/books/9781351487030/chapters/10.4324/978135130620-14>

¹⁶ D'Alessio, S. J., Stolzenberg, L. Should Repeat Offenders Be Punished More Severely for Their Crimes? *Criminal Justice Policy Review*. 2019, č. 5.

¹⁷ Wartna, B. S. J. et al. Comparison of reoffending rates across countries: An international pilot study. In: Albrecht, H.-J., Jehle, J.-M. (eds). *National Reconviction Statistics and Studies in Europe*. Göttingen: Göttingen University Press, 2014. <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?univerlag-isbn-978-3-86395-187-0>; Roberts, Frase. *Paying for the Past*.

¹⁸ Drago, F., Galbiati, R., Vertova, P. The Deterrent Effects of Prison: Evidence from a Natural Experiment. *The Journal of political economy*. 2009, č. 2.

doživotní trest, což vedlo k snížení u recidivy pachatelů již za dva zločiny odsouzených.¹⁹ Z předmětných zjištění lze však jen velmi stěží dovodit univerzální odstrašení přídatkem za trestní minulost, vzhledem k tomu, že amnestie představují extrémně specifickou situaci, a Kalifornské „tříkrát a dost“ je drakonickým přístupem, který vedl k masivnímu nárustu tamější vězeňské populace.

Aby inkapacitace mohla ospravedlnit přísnější trest pro recidivistu, bylo by nezbytné, aby společenské škody, které by spáchal v průběhu části trestu, která byla přídatkem za minulost, převýšili společenské náklady na další uvěznění. Z empirických poznatků víme, že za určitých scénářů (mladí pachatelé na Floridě) je toto možné,²⁰ při plošných a obzvláště výrazných přídatcích už však typicky je uvěňováno velké množství lidí zbytečně dlouho s mizivým vlivem na kriminalitu.²¹ Závěry Národní výzkumné rady Spojených států proto naznačují, že sice může být vhodné uplatnit přídatek za trestní minulost u vybraných pachatelů, plošně to však žádný citelný užitek nepřináší.²²

Z těchto důvodů žádné z utilitárních teorií též neposkytují silné ospravedlnění pro generální praxi přídatků za trestní minulost, o to spíše takovou, která je čistě mechanická a nezohledňuje rizikovitost jednotlivých pachatelů. Z tohoto důvodu nelze říct, že by tato všeobecně rozšířená praxe měla nějaké jasné teoretické odůvodnění.

1.3 Pragmatické přístupy

Pragmatické přístupy se odlišují od předchozích teoretických přístupů, neboť byt nabízejí nějaké vlastní hybridní ospravedlnění pro přídatek za trestní minulost, primárně se snaží nějak uchopit stávající praxi přídatků za trestní minulost a vytvořit určité mantinely.

Průkopníkem mezi těmito přístupy je Robertsova teorie zvýšeného zavinění. V Robertsově pojetí (a v dominantním proudu anglickojazyčné literatury) zavinění (*culpability*) neznačí pouze element subjektivní stránky, nýbrž výrazně precizněji hloubku závažnosti subjektivní stránky ve smyslu míry intenzity mentálního stavu a jeho vztahu k objektu a objektivní stránce trestného činu. Roberts měl za to, že recidivista, který již má zkušenost s trestním systémem, projevuje větší bezohlednost, když znovu páchá trestnou činnost, a proto ji páchá se zvýšeným zaviněním.²³ Tento závěr dále podporuje výzkumy veřejného mínění, kdy členové veřejnosti i uvěznění odsouzení vnímají recidivisty jako více vinné než prvopachatele.²⁴ Zároveň však Roberts silně varoval před připisováním příliš velké role trestní minulosti a doporučil, aby závažnost vždy hrála primární roli při ukládání trestu. Trval též na relativně individualizovaném přístupu při zohledňování trestní minulosti. V důsledku by recidivisté měli

¹⁹ Helland, E., Tabarrok, A. Does Three Strikes Deter? A Nonparametric Estimation. *The Journal of Human Resources*. 2007, č. 2.

²⁰ Owens, E. G. More Time, Less Crime? Estimating the Incapacitative Effect of Sentence Enhancements. *The Journal of Law and Economics*. 2009, č. 3.

²¹ Kazemian, L. Assessing the Impact of a Recidivist Sentencing Premium on Crime and Recidivism Rates. In: *Previous Convictions at Sentencing: Theoretical and Applied Perspectives*. London: Hart Publishing, 2010. <http://www.bloomsburycollections.com/book/previous-convictions-at-sentencing-theoretical-and-applied-perspectives>

²² Travis, J. et al. (eds). *The growth of incarceration in the United States: exploring causes and consequences*. Washington, D.C: The National Academies Press, 2014.

²³ Roberts. *Punishing Persistent Offenders: Exploring Community and Offender Perspectives*, s. 80–88.

²⁴ *Ibid.*, s. 174–183.

dostávat progresivně přísnější tresty než prvopachatelé, avšak pouze o trochu, a nikoliv automaticky čistě na základě počtu odsouzení v opisu nebo výpisu z trestního rejstříku.²⁵

Frase, který je významným autorem v oblasti omezujícího retributivismu, navrhnul přídavek za trestní minulost, v rámci tohoto přístupu. Frase přemýšlel nad přídatkem za trestní minulost jako částí zaslouženého trestu, kterou si soud z určitého milosrdenství „schoval“ při předchozím odsouzení, a při pozdějším odsouzení ji odsouzenému vrací a přičítá k vyměřenému trestu.²⁶ Aby přídavek za trestní minulost byl ospravedlnitelný v jeho pojetí, tak musí přinášet větší užitek, než jsou náklady a zároveň musí být nejmírnější formou postihu, která dosahuje stejných výsledků při zamezování kriminalitě.²⁷ Přitom nikdy nesmí být přesáhnut limit založený na přísné proporcionalitě trestu k trestnému činu pachatele, byť Frase připouští, že tento limit může být vyšší pro recidivisty.²⁸

Ve svém společném díle pak Roberts a Frase představili „vzorové“ přídatky za trestní minulost. Z teoretického hlediska mají být přídatky ospravedlněné jak z hlediska efektu na míru na kriminality, tak mírou „zasloužení si“ trestu pachatelem. Vyšší míra zaslouženosti trestu pak vychází z představy o zvýšeném zavinění.²⁹ Přídavek by měl být přítomen pouze tehdy, kde předchozí recidiva opravdu zvyšuje riziko budoucí.³⁰ Z počátku by přídavek měl být relativně strmější, zatímco v případě bohatější trestní minulosti by každé další odsouzení už mělo velmi drobný vliv.³¹ Soudci by měli mít prostor v rámci individualizace přídatek neaplikovat, avšak nikoliv ho zpřísnit.³²

Vzorové přídatky však nejsou nenapadnutelné. Koncept zvýšeného zavinění se opírá o společenské postoje, nikoliv o skutečný stav pachatele v době spáchání činu, a není nijak zřejmé, že recidivisté si v okamžiku páčání více uvědomují škodlivost svého činu než prvopachatelé.³³ Toto pojetí též značně připomíná představu trestání za špatnou osobnost pachatele, nikoliv za špatný čin pachatele, což je značnou částí teorie považované za nepřípustné.³⁴

V souhrnu ani tato skupina pragmatických přístupů nepůsobí nijak zvlášť přesvědčivě, nýbrž do značné míry se zdá, že hledá určité účelové „ospravedlnění“ přídatku za trestní minulost,

²⁵ Ibid., s. 217–227.

²⁶ Frase, R. S. Prior-conviction Sentencing Enhancements: Rationales and Limits Based on Retributive and Utilitarian Proportionality Principles and Social Equality Goals. In: *Previous Convictions at Sentencing: Theoretical and Applied Perspectives*. London: Hart Publishing, 2010.
<http://www.bloomsburycollections.com/book/previous-convictions-at-sentencing-theoretical-and-applied-perspectives>

²⁷ Frase. *Just sentencing*, s. 195–197.

²⁸ Ibid., s. 190.

²⁹ Roberts, Frase. *Paying for the Past*, s. 209–210.

³⁰ Ibid., s. 183–206, 212–215.

³¹ Ibid., s. 215–217.

³² Ibid., s. 181.

³³ Ryberg, J., Petersen, T. J. Punishment, Criminal Record, and the Recidivist Premium. In: Tamburrini, C. M., Ryberg, J. (eds). *Recidivist Punishments: The Philosopher's View*. Lanham: Lexington Books, 2012.

³⁴ Tonry, M. The Questionable Relevance of Previous Convictions to Punishments for Later Crimes. In: *Previous Convictions at Sentencing: Theoretical and Applied Perspectives*. London: Hart Publishing, 2010.
<http://www.bloomsburycollections.com/book/previous-convictions-at-sentencing-theoretical-and-applied-perspectives>

jen aby pak mohla následně mu stanovit relativně přísné limity. Lze proto shrnout, že současné teorie ukládání trestů nenalezly zcela přesvědčivé ospravedlnění pro ukládání přísnějších trestů recidivistům, přestože se tak děje v převážném množství známých trestních systému.

1.4 Český přístup

Do současného bodu se tato esej věnovala výhradně zahraničním přístupům. Nelze však nalézt i nějaký český teoretický přístup k ukládání přísnějších trestům recidivistům? Podle Drápala československá doktrína nabízí jako ospravedlnění přísnějšího trestu pro recidivisty pouze teorii varování, tedy, že pachatel byl varován a vzhledem k tomu, že k tomuto varování nepřihlédl, tak si zasluhuje přísnější trest.³⁵ Německá teorie pak charakterizuje tento přístup, který je v tamější doktríně výrazně zastoupen, jako zvyšující se míru zavinění recidivisty.³⁶ V souhrnu lze tedy uzavřít, že existuje určitý omezený český teoretický přístup k přídatku za trestní minulost, který se do značné míry připodobňuje Robertsovu vysvětlení, byť zvýšené zavinění dovozuje výhradně ze skutečnosti, že pachatel si vyslechnul rozsudek. V kontextu skutečnosti, že tresty se u nás nejčastěji ukládají trestním příkazem, zní však poněkud rozpačitě.

2. Současnost ukládání trestů recidivistům v knihách a v praxi

Následující část se věnuje ukládání trestů recidivistům a to z pohledu *law in books* a z pohledu *law in action*, kde nejprve je popsána právní úprava a následně prezentovány klíčové výsledky empirického výzkumu autora ohledně rozsahu přídatku za trestní minulost v České republice.

2.1 Česká právní úprava ukládání trestů recidivistům

Česká právní úprava zohledňuje trestní minulost pachatele při ukládání trestů čtyřmi způsoby: i) prostřednictvím obecných pravidel ukládání trestů, ii) přitěžující okolností recidivy, iii) speciálními skutkovými podstaty pro recidivisty, a iv) mimořádným zvýšením trestu odnětí svobody.

V rámci obecných pravidel pro ukládání trestů recidivistům se trestní minulost objevuje hned několikrát. V § 39 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „TZ“) se objevuje v kritériu „dosavadního způsobu života“, ale podle komentářové literatury téže v kritériu „možnosti nápravy“, neboť se může mít za to, že předchozí odsouzení svědčí o nenapravitelnosti pachatele. V § 39 odst. 2 TZ je hodnocena osoba pachatele, přičemž komentáře dovozují, že recidiva svědčí negativně o osobě pachatele, a tedy zvyšuje závažnost spáchaného činu.³⁷ Rovněž § 39 odst. 1 TZ hovoří o zohledňování osobních, rodinných a majetkových poměrů, přičemž tyto typicky u recidivistů bývají spíše špatné.³⁸ Lze tedy

³⁵ Drápal, J. Ukládání trestů v případě jejich kumulace: Jak trestat pachatele, kteří spáchali další trestný čin předtím, než vykonali dříve uložené tresty. *Jurisprudence*. 2020, č. 2.

³⁶ Roberts, J., Harrendorf, S. Criminal History Enhancements at Sentencing. In: Heinze, A. et al. (eds). *Core Concepts in Criminal Law and Criminal Justice: Volume I*. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. <https://www.cambridge.org/core/books/core-concepts-in-criminal-law-and-criminal-justice/criminal-history-enhancements-at-sentencing/204E18C1253F82746099BA9A9E0EEFCF>

³⁷ Kalvodová, V., Ščerba, F. § 39 Stanovení druhu a výměry trestu. In: Ščerba, F. et al. *Trestní zákoník. 1. vydání (2. aktualizace)*. Praha: C. H. Beck, 2022.; Král, V. § 39 Stanovení druhu a výměry trestu. In: Draštík, A. et al. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015.; Púry, F. § 39 Stanovení druhu a výměry trestu. In: Šámal, P. et al. *Trestní zákoník, 2. vydání*. Praha: Beck, 2012.

³⁸ Marešová, A. et al. *Kriminální recidiva a recidivisté: (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, s. 251.

uzavřít, že bez nutnosti dalších ustanovení, navrágí § 39 TZ jako obecné ustanovení k ukládání vyšším trestům recidivistům, a to nepřímou volbou kritérií, která se mají zohlednit.

Přítěžující okolnost recidivy vyplývá z § 42 písm. q) TZ, přičemž na první pohled vybízí soud k určité zdrženlivosti ohledně uplatnění této přítěžující okolnosti a individuálnímu zvážení jejich aplikace. Tato z hlediska teorie pozitivní skutečnost je však podryta tím, že byt je nepřípustné zohlednit zahlazená odsouzení jako přítěžující okolnost podle § 42 TZ, je stále možné k nim přihlédnout v rámci obecných kritérií podle § 39 TZ.³⁹ Navíc vzhledem k tomu, že soudy v České republice tresty nijak zvlášť neodůvodňují, lze pouze stěžít poznat, k čemu nakonec přihlížejí, a jestli je to slučitelné s nastavenou právní úpravou a judikaturou.⁴⁰

Další možnost zstřžení trestů recidivistům představují speciální skutkové podstaty pro recidivisty. Ty se vyskytují jednak v podobě dvou zvlášť přítěžujících okolností charakterizovaných buď slovem „opětovně“, či formulací „spáchal-li čin uvedený v [odstavci] v [určitém předchozím období]“, či v podobě zvláštní základní skutkové podstaty krádeže v § 205 odst. 2. V případě formulace „opětovně“ je dovozeno, že lze přihlížet i k zahlazeným odsouzením, dále nabourávající smysl tohoto institutu.⁴¹ Tyto speciální skutkové podstaty pro recidivisty byly podrobeny detailnímu rozboru Drápalem, který je charakterizuje jako nepromyšlené a škodlivé, přičemž delší tresty v důsledku nich mohou představovat až dodatečných 1 850 let nepodmíněných trestů ročně a výdaje zhruba ve výši 1 miliardy Kč ročně pro státní rozpočet.⁴²

Poslední možností přísnějšího trestu pro recidivistu představuje mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody podle § 59 odst. 1. Podle tohoto ustanovení může být pachatel, který znovu spáchal zvlášť závažný zločin, ač byl pro takový zločin potrestán, vyměřen trest v horní polovině trestní sazby zvýšené o třetinu. Na rozdíl od formulace „opětovně“ se zde požaduje, aby předchozí odsouzení za zvlášť závažný zločin nebylo zahlazeno.⁴³

V souhrnu lze konstatovat, že české právo nabízí bohaté příležitosti pro zpřísnění trestu recidivistům, aniž by stanovovalo nějaká bližší vodítka nebo limitace, vyjma zákonné horní sazby. Znepokojující je absence jasnějších pravidel ohledně dvojího počítání, neboť tak, jak je zákon psán, může trestní minulost pachateli přihoršit hned několikrát naráz. Existuje určitá kazuistická judikatura, která například zakazuje v případě aplikace formulace „spáchal-li čin uvedený v [odstavci] v [určitém předchozím období]“ započítat předchozí čin, který spustí toto ustanovení jako přítěžující okolnosti, jinak však tato pravidla najdeme stěžít.⁴⁴ Naopak se zdá relativně zjevné, že je možné přihoršit pachateli jak podle § 39 TZ, tak podle § 42 písm. q) TZ,

³⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. května 2016, sp. zn. 6 Tdo 449/2016; Usnesení Krajského soudu v Brně, 25. dubna 2000, 8 To 147/2000 (publikováno ve sbírce rozhodnutí pod č. R 14/2001 tr.).

⁴⁰ Tomšů, K., Drápal, J. Odůvodnění trestů: Empirická studie rozhodnutí okresních soudů. *Státní zastupitelství*. 2019, č. 6.

⁴¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 22. února 2011, sp. zn. 6 Tdo 84/2011.

⁴² Drápal, J. Speciální skutkové podstaty pro recidivisty: nepromyšlené a škodlivé. *Trestněprávní revue*. 2022, č. 3.

⁴³ Kalvodová, V. § 59 Mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody. In: Ščerba, F. et al. *Trestní zákoník. 1. vydání (2. aktualizace)*. Praha: C. H. Beck, 2022.

⁴⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne, 1. září 1998, sp. zn. 3 Tz 76/98; Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. března 2013, sp. zn. 3 Tz 1/2013; Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. dubna 2018, sp. zn. 3 Tdo 402/2018; Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. ledna 2019, sp. zn. 3 Tdo 1523/2018.

a to fakticky pro tu stejnou okolnost. Tento stav nelze hodnotit jinak než jako nevyhovující s ohledem na to, že zásada zákazu dvojího započítání představuje základní princip trestního práva hmotného.

2.2 Empirický výzkum ukládání trestů recidivistům

V následující části je stručně popsán empirický výzkum uskutečněný pro diplomovou práci autora, s ohledem na rozsah této eseje lze však předat jen ty nejvýznamnější poznatky, ve zbytku nezbývá než odkázat na samotnou práci.⁴⁵

Předmětný výzkum se zabýval otázkou, jakým způsobem ovlivňuje zaznamenaná trestní minulost uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody. Byť náš trestní systém vnímá podmíněné a nepodmíněné odnětí svobody jako modalities jediného trestu odnětí svobody (jinak je tomu u mladistvých), širší společnost vnímá tyto tresty jako fundamentálně odlišné, přičemž přesun od podmíněného k nepodmíněnému trestu odnětí svobody představuje největší skok v rámci trestní hodnoty (penal value) trestů.⁴⁶ Přesun k nepodmíněnému trestu proto představuje určitý zvrat, který nám umožňuje sledovat jak se vyvíjí přísnost trestání s ohledem na trestní minulost.

Data

Pro účely výzkumu byly využity statistické listy trestní Ministerstva spravedlnosti z let 2010-2022, s tím, že zohledněny byly všechna odsouzení dospělých pachatelů podle trestního zákoníku z roku 2009, tedy celkově 774 915 rozhodnutí. Jedná se tedy o velmi rozsáhlý dataset, přičemž předchozí výzkumy vlivu trestní minulosti v zahraničí zásadně užívaly datasety menší. Limitace těchto dat pak pochází zejména z metody sběru, kdy listy jsou manuálně vyplňovány zaměstnanci soudů, a při velkém počtu nevyhnutelně dochází k chybám. Tyto chyby jsou relativně malé, avšak ve vztahu k počtu předchozích odsouzení byly nalezeny o něco častěji, tento problém by však měla zmírnit operacionalizace těchto proměnných jako kategorických.⁴⁷

Proměnné

V rámci výzkumu byl závislou proměnnou binární výstup indikující, jestli byl uložen nepodmíněný trest. Hlavní nezávislá proměnná byl počet předchozích odsouzení, a to shromážděný jako 0, 1, 2, 3-5, 6-9 a 10+. Další nezávislou proměnnou pro účely odfiltrování jejich vlivu byla závažnost, rozdělená do pěti kategorií: i) mírné přečiny s horní hranicí do dvou let, ii) závažnější přečiny s horní hranicí do pěti let, iii) zločiny s horní hranicí přes pět let a dolní hranicí pod pět let, iv) zločiny s dolní hranicí alespoň pět let a v) usmrcující zločiny s horní hranicí alespoň šestnáct let. Tyto kategorie jsou založeny na omezeních trestání (§ 55 odst. 2, § 58 TZ) a procesních pravidlech věcné příslušnosti.

⁴⁵ Košatka, M. *The Role of Criminal History in Sentencing Theory and Practice*. 2023, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

⁴⁶ Drápal, J. Příliš mírný při uložení, příliš přísný při nařízení: Proč podmíněný trest odnětí svobody v současné podobě nemůže fungovat. *Státní zastupitelství*. 2023, č. 2.; Pina-Sánchez, J. et al. Have The England and Wales Guidelines Affected Sentencing Severity? An Empirical Analysis Using a Scale of Severity and Time-Series Analyses. *The British Journal of Criminology*. 2019, č. 4.

⁴⁷ Vanča, T., Drápal, J. Statistické listy trestní soudů: Ověření jejich spolehlivosti. *Česká kriminologie*. 2021, č. 1–2.

Dále zahrnuty byly konkrétní třídy trestných činů, paragrafy trestního zákoníku, souběhy, vazební stíhání, věk, pohlaví, národnost, rozhodující soud, a druh soudu (krajský v. okresní).

Analytický přístup

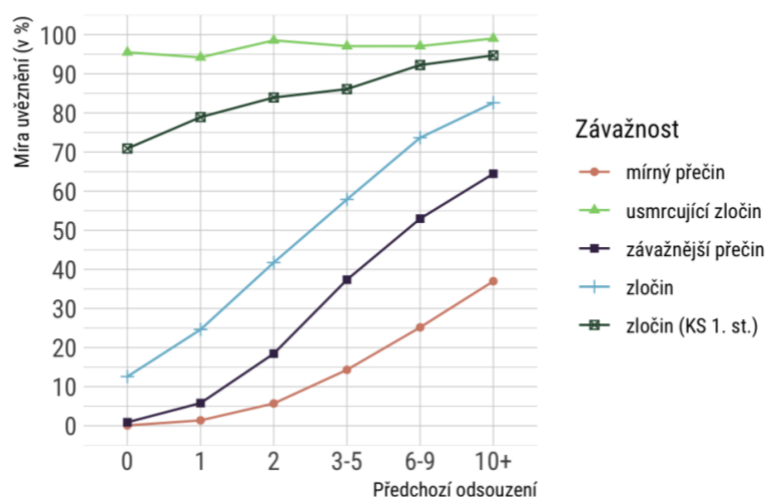
K analýze byly použity přístupy spoléhající na deskriptivní statistiku a následně logistická regrese, která slouží k modelování vztahu k binární závislé proměnné.⁴⁸ Sestaveno bylo celkem 22 regresních modelů využívajících různých možností zohledňování druhů trestné činnosti a vlivu soudů, které byly následně mezi sebou kontrastovány.

Deskriptivní výsledky

Deskriptivní výsledky ukazují míru uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody v závislosti na počtu předchozích odsouzení. Graf 2.1 ukazuje tento vztah v rámci jednotlivých kategorií závažnosti tak, jak byly dříve definovány.

Graf 2.1

Míra uvěznění podle závažnosti

Na grafu je možné pozorovat, že vzorec zpříšňování není totožný pro všechny úrovně závažnosti. Nejdramatičtější je tento nárůst u závažnějších přečinů a prostých zločinů. U tří mírnějších kategorií závažnosti je zjevné, že uvěznění se stává opravdu mnohokrát více pravděpodobné s růstem trestní minulosti. U přečinů pak trestní minulost je až na jednotky procent případů nezbytným předpokladem pro nepodmíněný trest. Zároveň se každá skupina drží zvlášť, což by naznačovalo, že uvnitř takto nedefinovaných skupin je dodržována ordinální proporcionalita v kontextu kategorií předchozích odsouzení, avšak nikoliv systematicky, neboť např. závažnější přečin v kategorii 3-5 má větší míru uvěznění, než zločin v kategoriích 0 nebo 1. Graf 2.2 pak nabízí pohled na vývoj míry uvěznění v kontextu jednotlivých druhů trestné činnosti.

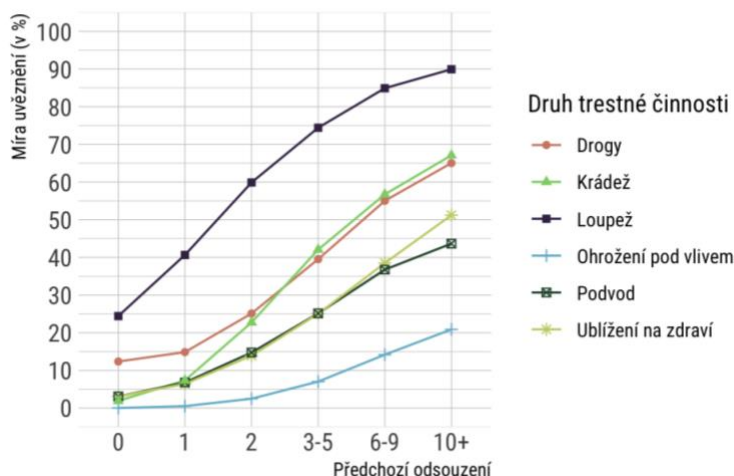
Při pohledu na jednotlivé druhy trestné činnosti je zjevné, že zatímco jednotlivé skupiny závažnosti se nepřekřezují, u krádeže se rozvíjí míra uvěznění výrazně rychleji, než např. u podvodu, a to přes srovnatelnou zákonnou úpravu těchto trestných činů, a v nejvyšší kategorii překračuje lehce i míru uvěznění za drogovou trestnou činnost, jejíž trestní sazby jsou obecně

⁴⁸ Weisburd, D. et al. *Advanced statistics in criminology and criminal justice*. Cham, Switzerland: Springer, 2022, s. 130.

výrazně přísnější. Lze tedy uzavřít, že v kontextu jednotlivých druhů trestní činnosti není ordinální proporcionalita nijak zvlášť dodržovaná, a předpoklad uložení nepodmíněného trestu lze možná spíše dovodit z počtu předchozích odsouzení než z druhu trestné činnosti. Několik předchozích odsouzení pachatele dává pachatele do skupiny se stejnou mírou uvěznění, jako kdyby spáchal výrazně závažnější trestný čin (srov. loupež při jednom předchozím odsouzení a krádež při 3-5).

Graf 2.2

Míra uvěznění podle druhu trestné činnosti

Výsledky regresních modelů

Hlavním výstupem z logistické regrese je *odds ratio*, neboli poměr šancí, který reprezentuje poměr pravděpodobnosti výsledku (v našem případě uvěznění) v dané kategorii, oproti referenční hodnotě, kterou je v našem příkladě 0 předchozích odsouzení (prvopachatel). Tyto ukazují na extrémní zvyšování šancí (i několikrát) na uvěznění s rozvíjející se trestní minulostí u trestných činů souzených v prvním stupni u okresních soudů. Oproti tomu u té nejzávažnější kriminality je tento vliv výrazně slabší, což do značné míry bude ovlivněno i skutečností, že krajské soudy dávají mnohem častěji nepodmíněné tresty odnětí svobody i prvopachatelům, jak ukazoval Graf 2.1.

Tabulka 1

	Závislá proměnná: uvěznění				
	Odds Ratio (95 % CI)				
	(1) Všechny případy	(2) Okresní soudy (vše)	(3) Okresní soudy (top 15 TČ)	(4) Krajské soudy (vše)	(5) Krajské soudy (top 10 TČ)
Předchozí odsouzení: 1 (reference: 0)	3.83*** (3.66, 4.01)	4.66*** (4.43, 4.90)	5.13*** (4.83, 5.46)	1.68*** (1.47, 1.92)	1.46*** (1.27, 1.69)
Předchozí odsouzení: 2	14.75*** (14.13, 15.40)	18.47*** (17.61, 19.37)	20.43*** (19.26, 21.67)	2.74*** (2.29, 3.28)	2.31*** (1.91, 2.79)
Předchozí odsouzení: 3-5	46.29*** (44.46, 48.20)	58.41*** (55.83, 61.10)	61.30*** (57.92, 64.88)	3.34*** (2.84, 3.94)	3.02*** (2.54, 3.60)
Předchozí odsouzení: 6-9	111.33*** (106.74, 116.12)	141.17*** (134.72, 147.92)	136.78*** (129.04, 144.99)	6.29*** (4.93, 8.02)	3.95*** (3.07, 5.09)
Předchozí odsouzení: 10+	247.12*** (236.29, 258.45)	315.77*** (300.60, 331.71)	275.63*** (259.41, 292.88)	11.66*** (7.81, 17.39)	8.66*** (5.52, 13.59)

Nagelkerkeho pseudo R ²	0.531	0.52	0.53	0.441	0.347
Observace	774,915	762,117	662,083	11,738	9,892

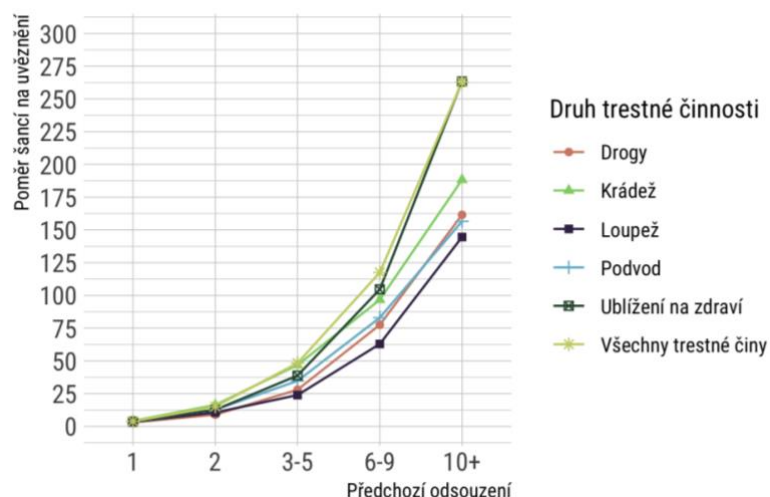
Ostatní proměnné jsou uvedeny v originální tabulce.⁴⁹

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Rozdíly mezi šancemi na uvěznění recidivistů oproti prvopachatelům se liší napříč jednotlivými druhy trestné činnosti, což popisuje Graf 2.3.

Graf 2.3

Poměr šancí na uvěznění

U všech pozorovaných druhů trestné činnosti lze identifikovat prudký nárůst poměru šancí na uvěznění, přičemž strmost křivky je spíše nižší u více závažné trestné činnosti, ale nikoliv nějak zvlášť konzistentně. Opět se projevuje nevysvětlený rozdíl mezi krádeží a podvodem. Úplně mimo graf se pak nacházení ohrožení pod vlivem návykové látky, jehož křivka je natolik strmá, že nelze zakreslit společně s ostatními trestnými činy, neboť uvěznění samotné je tak nepravděpodobné, avšak zároveň s trestní minulostí se tato minuskulní pravděpodobnost znásobí tolikrát, že výsledný rozdíl v šancích je až 2000x.

Diskuse výsledků

Zjištění výzkumu silně naznačují, že v České republice každé další odsouzení dále zvyšuje šance na uvěznění, a to relativně konzistentním způsobem. Z výsledků je zřejmé, že několik předchozích odsouzení svou vahou vytváří efekt srovnatelný se spácháním výrazně závažnějšího trestného činu, co se týče šancí na uvěznění. Toto naznačuje, že v České praxi nefungují retributivní limity, které by „hlídaly“ vztah mezi závažností trestného činu a trestem, nýbrž, že do tohoto vztahu může snadno vstoupit trestní minulost a překrýt ho.

Toto není závěr, který by byl bez implikací pro trestní politiku. Nacházíme se v období nebývalého zájmu o trestání, zejména sexuální trestné činnosti, kdy několik organizací dlouhodobě otevřeně usiluje o zpřísnění trestů.⁵⁰ Interference trestní minulosti pak dost možná vytváří „nepochopitelné“ výsledky, kdy bagatelní majetkový trestný čin vede k uvěznění, zatímco závažný sexuální trestný čin nikoliv.

⁴⁹ Košatka. *The Role of Criminal History in Sentencing*, s. 105–107.

⁵⁰ Drápal, J. *Tresty za znásilnění jsou druhé nejpřísnější po vraždě*. Praha: Legal Data Hub, 2023. https://www.prf.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/LDH_4_23.pdf

Nemůže proto také zůstat bez povšimnutí, že zaznamenaný vliv trestní minulosti na uvěznění je výrazně vyšší, než byl zjištěn v obdobných studiích v Nizozemí,⁵¹ na Floridě,⁵² a v Anglii a Walesu.⁵³ Nepřiměřený vliv trestní minulosti na ukládání trestů je proto v České republice patrně možné považovat za jednu ze dvou nejpálčivějších otázek v rámci výzkumu a potencionální reformy českého ukládání trestů. Tou druhou otázkou je pak role podmíněného trestu odnětí svobody; nelze si však nepovšimnout souvislosti mezi těmito otázkami.⁵⁴

V poslední řadě je nezbytné se vyjádřit k limitacím současného výzkumu. Data sesbíraná ze statistických listů trestní nejsou ideální kvůli částečně chybovosti, a dále kvůli nezbytnému zjednodušení trestní minulosti na pouhý počet zaznamenaných předchozích odsouzení. Vhodnější by proto bylo použít dataset obsahující kompletní trestní kariéry jednotlivých pachatelů a vytvořit multidimenzionální model trestní minulost tak, jak jej předvídá Wasik.⁵⁵ Tento model předpokládá následující dimenze: i) doba uplynulá od předchozího trestného činu, ii) relativní závažnost předchozího trestného činu oproti současnému, iii) stejnorodost či různorodost předchozího a současného trestného činu, iv) počet předchozích trestných činů, a v) tresty vykonané v minulosti.

Pro zahrnutí délky trestů, a nejen binární závislé proměnné, se pak nabízí moderní komplexní statistické modely jako lineární kvantilový smíšený model, který umožňuje rozbor vlivu trestní minulosti na tresty uvnitř jedné skutkové podstaty.⁵⁶

Je proto nadějí této eseje, že vzbudí větší zájem uvnitř akademické obce i širší veřejnosti o tento druh výzkumu, který se vzhledem ke své aktuálnosti jeví jako velmi potřebný, pro jednoznačné, silné závěry o přesnější roli trestní minulosti, než mohl nabídnout tento výzkum.

3. Budoucnost ukládání trestů recidivistům

V předchozích částech byla rozebrána jak teorie ukládání trestů pachatelům s trestní minulostí, tak i popsána její praxe jak z hlediska *law in books*, tak z hlediska *law in action*. Analýza právní úpravy ukázala na její značnou nedůslednost z hlediska definování způsobu, jak má být zohledňována trestní minulost. Empirické výsledky pak naznačují, že vliv trestní

⁵¹ Wermink, H. et al. Expanding the scope of sentencing research: Determinants of juvenile and adult punishment in the Netherlands. *European Journal of Criminology*. 2015, č. 6.

⁵² Crow, M. S. The Complexities of Prior Record, Race, Ethnicity, and Policy: Interactive Effects in Sentencing. *Criminal Justice Review*. 2008, č. 4.

⁵³ Roberts, J. V., Pina Sanchez, J. Paying for the Past: The Role of Previous Convictions at Sentencing in the Crown Court. In: Roberts, J. V. (ed.). *Exploring sentencing practice in England and Wales*. Houndsmills, Basingstoke, Hampshire ; New York, NY: Palgrave Macmillan, 2015.

⁵⁴ Drápal. *Příliš mírný při uložení, příliš přísný při nařízení: Proč podmíněný trest odnětí svobody v současné podobě nemůže fungovat.*; Drápal, J. Podmíněné odsouzení: Jeho účel a vývoj na území Česka. *Státní zastupitelství*. 2021, č. 6.; Drápal. *Ukládání trestů v případech jejich kumulace: Jak trestat pachatele, kteří spáchali další trestný čin předtím, než vykonali dříve uložené tresty.*

⁵⁵ Wasik, M. Dimensions of Criminal History: Reflections on Theory and Practice. In: *Previous Convictions at Sentencing : Theoretical and Applied Perspectives*. London: Hart Publishing, 2010.
<http://www.bloomsburycollections.com/book/previous-convictions-at-sentencing-theoretical-and-applied-perspectives>

⁵⁶ Cassidy, M., Rydberg, J. Analyzing Variation in Prior Record Penalties Across Conviction Offenses. *Crime & Delinquency*. 2018, č. 7.

minulosti na ukládaný trest je natolik významný, že snadno zastíní i závažnost trestného činu. Následující část se proto snaží o navrnutí různých řešení, které by pomohly usměrnit jak teoretická východiska ukládání trestů recidivistům, tak i normalizovat jejich výsledky.

3.1 Teoretická východiska

Aby mohla navržená řešení být alespoň částečně realistická, je nezbytné vzít v potaz stávající nastavení českého systému ukládání trestů. Přístupy, které by jako např. teorie opomenutí zakládaly kvazi-trestní odpovědnost pouze konvencí těžko mohou být slučitelné se zásadou *nullum crimen sine lege*. Stejně tak nelze příliš očekávat implementaci *sentencing guidelines* (závazných pravidel pro ukládání trestů), neboť česká justice považuje soudcovskou diskreci při ukládání trestů za jeden ze základních komponentů justiční nezávislosti.

Rovněž je vhodné stanovit si nějaký teoretický směr, kterým jsou tyto návrhy vedeny. V českém trestním zákoníku z roku 2009 notoricky absentuje účel nebo účely trestu. Pro účely této eseje budeme vycházet z předpokladu smíšeného účelu, inspirovaného omezujícím retributivismem, tak jak jej interpretuje americký Vzorový trestní zákon a to tak, že „trest má být uložen v sazbě přiměřené (proporcionální) k závažnosti trestného činu, újmě způsobené obětí a intenzitě zavinění pachatele, a dále, kde je to proveditelné, dosáhnout nápravy pachatele, odstrašení potencionálních pachatelů, inkapacitace nebezpečných pachatelů, náhrady škody obětí, zachování rodinných vztahů a reintegrace pachatelů mezi řádně žijící společnost, za předpokladu, že těchto cílů je dosahováno v mezích proporcionality“.⁵⁷

3.2 Legislativní návrhy

Hmotněprávní návrhy

1) Zásadu zákazu dvojího započtení by měla být explicitně rozšířena na všechny případy započítávání předchozích odsouzení. V důsledku by měla existovat tedy pouze přitěžující okolnost recidivy, přičemž by nijak dále neměla být trestní minulost zohledňována v obecných principech ukládání trestů. V případě zachování speciálních skutkových podstat pro recidivisty by spouštějící předchozí odsouzení nikdy nemělo být počítáno jako přitěžující okolnost nehledě na přesnou zákonnou formulaci.

2) Zahlazení odsouzení a jeho neuvádění ve výpisu z trestního rejstříku by mělo fungovat nezávisle od limitů pro posuzování recidivy jako přitěžující okolnosti. Ze zákona by nemělo být možné přihlížet ke zločinům starším deseti let, a přečinům starším tří let, vzhledem k poznatkům, že po této době ztrácí předchozí odsouzení svoji prediktivní hodnotu, co se týče budoucího kriminálního chování.⁵⁸

3) Zákon by měl explicitně zakázat brání předchozích odsouzení jako silnější přitěžující okolnosti v závislosti na to, jak závažný byl předchozí trestný čin, vyjma těch nejširších kategorií přečinů, zločinů a zvláště závažných zločinů. Jak popsali Roberts a Frase, závažnost předchozích odsouzení ani jejich podobnost k současně souzenému činu nemají žádnou zvláštní prediktivní hodnotu, jednotlivá předchozí odsouzení by proto měla mít stejnou sílu, co se týče výše

⁵⁷ The American Law Institute. *Model Penal Code: Sentencing*. 2017.

⁵⁸ Roberts, Frase. *Paying for the Past*, s. 178–179, 212–215.

přídatku.⁵⁹ Z opatrnostních důvodů je zachována možnost lehce zohlednit závažnost předchozího odsouzení, což by v praxi měla být stravitelnější změna.

4) Mezní přírůstek za trestní minulost by se měl snižovat s každým dalším započítávaným deliktem. První předchozí odsouzení by mělo vést k největšímu přírůstku, každé pozdější přidávat méně a méně. V souhrnu by přírůstek nikdy neměl překročit základní výměru, tedy recidivista by neměl dostat víc než dvojnásobný trest než prvopachatel, čímž by se měla zachovat retributivní spravedlnost.⁶⁰

5) Tam, kde rozpětí mezi předchozími odsouzeními naznačuje pozvolné opouštění kriminální kariéry by měli mít soudy diskreci to zohlednit a zmírnit podle toho přírůstek za trestní minulost.⁶¹ Nad rámec této možnosti by pak soudy měly zachovat si možnost upustit od přírůstku za trestní minulost zcela v situacích, kdy soud má důkazy, že pachatel vyvíjí upřímnou snahu směrem k desistenci.⁶²

6) Soudy by měly mít možnost uložit trest v mimořádně zvýšené sazbě pro pachatele, kteří opakovaně páchají tu nejzávažnější trestnou činnost. Byly by pro to vhodné upravit § 59 TZ tak, aby specificky cílil na inkapacitaci uložením až dvojnásobku základní výměry (maximálního přírůstku za trestní minulosti), a to i za situace, že tento dvojnásobek převyšuje horní hranici trestní sazby, maximálně však do horní hranice trestní sazby zvýšené o třetinu. Podmínkou by bylo zjištění vysokého rizika, že takový pachatel zopakuje nejzávažnější trestnou činnost. K použití tohoto postupu by však postačovalo jediné předchozí odsouzení za podobný čin. Tímto by měla být zajištěna ochrana veřejnosti a zachování reputace trestního systému, při současném zavedení retributivních limitací a zamezení nadužívání ochranných opatření jako je zabezpečovací detence.

Procesněprávní návrhy

7) Tresty, obzvláště když je ukládán trest nepodmíněného odnětí svobody by se měly vyměřovat na zvláštním veřejném zasedání o uložení trestu (*sentencing hearing*). Tímto by bylo umožněno stranám se plně věnovat argumentaci ohledně uložení trestu, včetně jakou roli by měla hrát trestní minulost při jeho ukládání. Obecně by toto umožnilo soudu, aby se mohl v průběhu hlavního líčení soustředit na otázku viny, a následně až potom, co tato je rozhodnuta, se plně věnovat otázce trestu, což by mohlo vyústit v pozitivní krok směrem k principiálnímu ukládání trestů.⁶³

8) V odůvodnění rozsudku by mělo být identifikováno, která část trestu byla uložena v důsledku trestní minulosti pachatele. V případě, že by se toto stalo zákonnou náležitostí rozsudku, tak by to pomohlo rozhalit současnou mlhu nad důvody pro ukládání trestu v důsledku nedostatečných odůvodnění trestu.⁶⁴ Zároveň by toto umožnilo odvolacím soudům efektivněji moderovat uložené tresty z hlediska jejich přiměřenosti. Při principiálním ukládání

⁵⁹ Ibid., s. 183–206, 212–215.

⁶⁰ Ibid., s. 210, 215–216.

⁶¹ Ibid., s. 56–57, 170–171.

⁶² Ibid., s. 181.

⁶³ Drápal, J. Individualizace trestů v České republice: Jak určujeme tresty a co o tom víme? *Státní zastupitelství*. 2018, č. 1.

⁶⁴ Tomšů, Drápal. *Odůvodnění trestů: Empirická studie rozhodnutí okresních soudů*.

trestů např. podle Drápalova formuláře by toto navíc nepředstavovalo nějakou zásadní práci navíc pro soudy.⁶⁵

9) Nejvyšší soud by měl mít větší možnosti pro zrušování nepřiměřených trestů. Podle současného § 265 odst. 1 písm. b) zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád, není možné podat dovolání pouze z důvodu nepřiměřeného trestu. Nabízí se řešení v podobě přidání nového dovolacího důvodu spočívajícím v nepřezkoumatelnosti trestu, analogicky k nepřezkoumatelnosti rozhodnutí, což je kasačním důvodem podle § 103 odst. 1 písm. d) zákona č. 150/2002 Sb., soudní řád správní. Tímto by mohl Nejvyšší soud tlačit nižší soudy k řádnému odůvodňování trestů, čímž by se mohla více stabilizovat i role trestní minulosti při ukládání trestů.

3.3 Nelegislativní návrhy

Soudy už v současné době mohou pracovat s judikaturou, tedy odvolací soudy mohou vytvářet detailnější principy ukládání trestů a determinovat přístupy k trestní minulosti. V současné praxi se to jeví však jako nepříliš realistické, a to z důvodu nedokonalých odůvodnění prvostupňových rozsudků a dále roztržitosti přístupu samotných odvolacích soudů.⁶⁶

Možná o něco představitelnější by bylo přijetí stanoviska Nejvyššího soudu, pro které by měly být splněny podmínky podle § 14 odst. 3 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, neboť v současnou chvíli je judikatura značně nejednotná. V takovém stanovisku by se Nejvyšší soud mohl zejména vyjádřit ke dvojímu započítávání trestní minulosti, případně precizněji vyložit § 42 písm. q) TZ z hlediska toho k jakým předchozím odsouzením může být přihlíženo jako k přitěžující okolnosti. Výhodou tohoto postupu by bylo, že by k němu mohlo dojít beze změny zákona.⁶⁷

Podobnou roli by mohly pak sehrát i pokyny obecné povahy Nejvyššího státního zástupce, kterými by mohli být vázání ostatní státní zástupci při navrhování trestů. Zejména by mohlo být zakázáno státním zástupcům uvádět zahlazená odsouzení do obžalob. Dále by mohly být stanoveny jednotné standardy pro přídatky za trestní minulost v návrzích trestů včetně identifikace části trestu, která je tímto přídatkem. V obžalobě či v závěrečných řečech by dále státní zástupci mohli identifikovat ke kterým předchozím odsouzením se má podle jejich názoru přihlížet a jakým způsobem. Tento přístup by pak mohl operovat současně s obdobným přístupem na straně soudů, nebo samostatně. Vzhledem k silnému vlivu doporučení veřejných žalobců, by se tímto mohla stabilizovat role trestní minulosti při ukládání trestů.⁶⁸

Posledním nelegislativním opatřením, které se nabízí je zlepšení dostupnosti dat o trestních minulostech pachatelů. Lze se inspirovat například změnami ve slovenských statistických listech trestních, které v současné době sbírají výrazně širší informace o trestních minulostech pachatelů. Nové kategorie sbírané v rámci statistických listů trestních by mohly být:

⁶⁵ Drápal, J. Odůvodnění trestů: Principy správného odůvodňování trestů. *Státní zastupitelství*. 2020, č. 1.

⁶⁶ Drápal, J. Formulace a konkretizace principů ukládání trestů: Zahraniční přístupy a řešení vhodná pro český právní systém. *Státní zastupitelství*. 2020, č. 6. Též: VANČA, Tomáš – DRÁPAL, Jakub. *Odvolací soudy a přezkum trestů: Nenaplněný potenciál*. Příspěvek na konferenci X. České kriminologické dny. 20. 6. 2023

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ English, B. Blind or Biased? Justitia's Susceptibility to Anchoring Effects in the Courtroom Based on Given Numerical Representations. *Law & Policy*. 2006, č. 4.

i) nejrecentnější spáchaný trestný čin, ii) jestli byl odsouzený ve zkušební době, iii) indikace, jestli bylo předchozí odsouzení v posledním roce, či v posledních třech letech od výkonu posledního trestu, a iv) uložené tresty u bezprostředně předchozího odsouzení. Existence dat o těchto kategoriích by umožnila výzkumníkům provádět podrobnější analýzy vztahu trestní minulosti a ukládaných trestů, a tím pádem i sofistikovanějších doporučení pro budoucí trestní politiku.

Závěr

Ve své disertační práci před dvěma lety identifikoval Drápal závažnost a trestní minulost jako dva hlavní determinanty trestů v České republice, které je nezbytné dále zkoumat.⁶⁹ Tato eseje navazuje na tento výzkumný směr svým zhodnocením role trestní minulosti v současnosti, a to zejména přídatku za trestní minulost, tedy částí trestu vyměřené výhradně v reakci na trestní minulost odsouzeného.

Z hlediska teoretického nám zahraniční literatura nabízí jednak retributivní přístupy v podobě teorie postupné ztráty zmírnění a teorie opomenutí, jednak utilitární přístupy v podobě teorií odstrašení skrze přídatek za trestní minulost a inkapacitace skrze tento přídatek. Žádná z těchto teorií však neposkytla zcela uspokojivé ospravedlnění pro tuto všeobecně rozšířenou praxi.

Rozebrány byly též přístupy pragmatické, které sice nabízí použitelný systém přídatků pro trestní minulost, avšak jejich teoretické ospravedlnění na základě teorie zvýšeného zavinění není zcela přesvědčivé, neboť vychází z domněnek o mentálním stavu recidivisty při páchaní pozdějšího činu. Tyto teorie jsou však nejbližší českému přístupu, který z hlediska však relativně omezené literatury se zdá být teorií varování, kdy na základě tohoto varování odsuzujícím soudem je recidivista více vinný než prvopachatel.

Analýza platné české právní úpravy odhalila, že české právo nabízí velké množství možností, jak recidivistům tresty zvýšit, aniž by k tomu stanovovala adekvátní vodítka nebo limity. Obzvláště znepokojující je pak absence jasných pravidel ohledně dvojího započítávání trestní minulosti, což může snadno vést k tomu, že v praxi je tato zásada ve vztahu k trestní minulosti používána toliko nahodile.

Představený empirický výzkum odhalil extrémně silný vliv předchozích odsouzení na skutečnost, zda pachatel bude uvězněn. Tento vliv je pak výrazně silnější, než byl zjištěn v obdobných výzkumech v jiných rozvinutých zemích. Výraznější přídatky za trestní minulost pak byly pozorovány u méně závažné trestné činnosti, což však může souviset převážně s velmi nízkou mírou uvěznění prvopachatelů této trestné činnosti. Problematické je pak zjištění, že několik předchozích odsouzení může mít stejný vliv na pravděpodobnost uvěznění jako spáchaní výrazně závažnější trestné činnosti, což může vzbuzovat nepochopení u široké veřejnosti a ohrožovat reputaci našeho trestního systému.

⁶⁹ Drápal, J. *Sentencing in the Czech Republic: An Empirical Investigation*. 2021, Ph.D. Disertace, Právnická fakulta Univerzita Karlova.

V současnosti byly tedy identifikovány dva hlavní problémy: vágní právní úprava a silně nepřiměřené přídatky za trestní minulost. Jako odpověď na tyto problémy byla nastíněna možná budoucnost reformované role trestní minulosti při ukládání trestů.

Navrženy *de lege ferenda* byly hmotněprávní návrhy spočívající v jasném omezení maximálního přídatku za trestní minulost, stejně jako podmínek pro jeho uplatňování. Z hlediska procesněprávního pak byly navrženy takové změny procesu ukládání trestů, odůvodňování trestů a přidání dovolacího důvodu, které by umožňovaly učinit ukládání trestů transparentnější, racionálnější a jednodušší.

Z nelegislativních kroků byla nastíněna možnost sjednocení v tuto chvíli nejednotného výkladu zohledňování trestní minulosti stanoviskem Nejvyššího soudu, a harmonizace postupu uvnitř soustavy státního zastupitelství skrze pokyn obecné povahy. Dále byly navrhnuty změny ve sběru dat v rámci statistických listů trestních pro umožnění dalšího výzkumu.

Závěrem tedy lze říci, že byť výzkum role trestní minulosti při ukládání trestů je stále v české republice ve svých počátcích, tak omezená právní úprava, extrémní vliv trestní minulosti na šanci uvěznění a absence jasných doktrinárních ospravedlnění pro tuto praxi činí tuto oblast do budoucna zajímavou jak pro další výzkum, tak i pro kroky přijímané v rámci trestní politiky ve snaze napravit některé nedostatky současné praxe.

Bibliografie:

Ashworth, A., Roberts, J. V. Sentencing: Theory, Principle and Practice. In: Morgan, R., Reiner, R., Maguire, M. (eds). *The Oxford handbook of criminology*. New York, NY: Oxford University Press, 2012

Bagaric, M. The Punishment Should Fit the Crime - Not the Prior Convictions of the Person That Committed the Crime: An Argument for less Impact Being Accorded to Previous Convictions in Sentencing. *San Diego Law Review*. 2014, č. 2, s. 343–418.

Beccaria, C. *An Essay on Crimes and Punishments*. Albany: W. C. LITTLE & CO, 1872.
<https://oll.libertyfund.org/title/voltaire-an-essay-on-crimes-and-punishments>

Bentham, J. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Kitchener, Ontario: Batoche Books, 2000.

Cassidy, M., Rydberg, J. Analyzing Variation in Prior Record Penalties Across Conviction Offenses. *Crime & Delinquency*. 2018, č. 7, s. 831–855.

Crow, M. S. The Complexities of Prior Record, Race, Ethnicity, and Policy: Interactive Effects in Sentencing. *Criminal Justice Review*. 2008, č. 4, s. 502–523.

D'Alessio, S. J., Stolzenberg, L. Should Repeat Offenders Be Punished More Severely for Their Crimes? *Criminal Justice Policy Review*. 2019, č. 5, s. 731–747.

Drago, F., Galbiati, R., Vertova, P. The Deterrent Effects of Prison: Evidence from a Natural Experiment. *The Journal of political economy*. 2009, č. 2, s. 257–280.

Drápal, J. Formulace a konkretizace principů ukládání trestů: Zahraniční přístupy a řešení vhodná pro český právní systém. *Státní zastupitelství*. 2020, č. 6, s. 43.

Drápal, J. Individualizace trestů v České republice: Jak určujeme tresty a co o tom víme? *Státní zastupitelství*. 2018, č. 1, s. 9.

Drápal, J. Odůvodnění trestů: Principy správného odůvodňování trestů. *Státní zastupitelství*. 2020, č. 1, s. 8.

Drápal, J. Podmíněné odsouzení: Jeho účel a vývoj na území Česka. *Státní zastupitelství*. 2021, č. 6, s. 18.

Drápal, J. Příliš mírný při uložení, příliš přísný při nařízení: Proč podmíněný trest odnětí svobody v současné podobě nemůže fungovat. *Státní zastupitelství*. 2023, č. 2, s. 13–27.

Drápal, J. *Sentencing in the Czech Republic: An Empirical Investigation*. 2021, Ph.D. Disertace, Právnická fakulta Univerzita Karlova.

Drápal, J. Speciální skutkové podstaty pro recidivisty: nepromyšlené a škodlivé. *Trestněprávní revue*. 2022, č. 3, s. 172.

Drápal, J. *Tresty za násilnění jsou druhé nejprísnejší po vraždě*. Praha: Legal Data Hub, 2023.
https://www.prf.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/LDH_4_23.pdf

Drápal, J. Ukládání trestů v případě jejich kumulace: Jak trestat pachatele, kteří spáchali další trestný čin předtím, než vykonali dříve uložené tresty. *Jurisprudence*. 2020, č. 2, s. 1.

Ellis, A. A Deterrence Theory of Punishment. *The Philosophical Quarterly*. 2003, č. 212, s. 337–351.

Englich, B. Blind or Biased? Justitia's Susceptibility to Anchoring Effects in the Courtroom Based on Given Numerical Representations. *Law & Policy*. 2006, č. 4, s. 497–514.

Fletcher, G. P. *Rethinking criminal law*. New York: Oxford University Press, 2000.

Frase, R. S. *Just sentencing: principles and procedures for a workable system*. New York: Oxford University Press, 2013. Studies in penal theory and philosophy.

Frase, R. S. Limiting Retributivism. In: Tonry, M. H. (ed.). *The future of imprisonment*. New York: Oxford University Press, 2004, s. 83–119.

Frase, R. S. Prior-conviction Sentencing Enhancements: Rationales and Limits Based on Retributive and Utilitarian Proportionality Principles and Social Equality Goals. In: *Previous Convictions at Sentencing : Theoretical and Applied Perspectives*. London: Hart Publishing, 2010, s. 117–136. <http://www.bloomsburycollections.com/book/previous-convictions-at-sentencing-theoretical-and-applied-perspectives>

Helland, E., Tabarrok, A. Does Three Strikes Deter? A Nonparametric Estimation. *The Journal of Human Resources*. 2007, č. 2, s. 309–330.

Hoskins, Z., Duff, A. Legal Punishment. In: Zalta, E. N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2022. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/legal-punishment/>

Chalfin, A., McCrary, J. Criminal Deterrence: A Review of the Literature. *Journal of Economic Literature*. 2017, č. 1, s. 5–48.

Kalvodová, V. § 59 Mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody. In: Ščerba, F. et al. *Trestní zákoník. 1. vydání (2. aktualizace)*. Praha: C. H. Beck, 2022

Kalvodová, V., Ščerba, F. § 39 Stanovení druhu a výměry trestu. In: Ščerba, F. et al. *Trestní zákoník. 1. vydání (2. aktualizace)*. Praha: C. H. Beck, 2022

Kazemian, L. Assessing the Impact of a Recidivist Sentencing Premium on Crime and Recidivism Rates. In: *Previous Convictions at Sentencing : Theoretical and Applied Perspectives*. London: Hart Publishing, 2010, s. 227–250. <http://www.bloomsburycollections.com/book/previous-convictions-at-sentencing-theoretical-and-applied-perspectives>

Košatka, M. *The Role of Criminal History in Sentencing Theory and Practice*. 2023, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

Král, V. § 39 Stanovení druhu a výměry trestu. In: Draščík, A. et al. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. Komentáře Wolters Kluwer. Edice Kodex.

Lee, Y. Recidivism as Omission: A Relational Account. *Texas Law Review*. 2009, č. 3, s. 571–622.

Lee, Y. Repeat Offenders and the Question of Desert. In: *Previous Convictions at Sentencing: Theoretical and Applied Perspectives*. London: Hart Publishing, 2010, s. 49–71. <http://dx.doi.org/10.5040/9781472565150.ch-004>

Marešová, A. et al. *Kriminální recidiva a recidivisté: (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011.

Owens, E. G. More Time, Less Crime? Estimating the Incapacitative Effect of Sentence Enhancements. *The Journal of Law and Economics*. 2009, č. 3, s. 551–579.

Pina-Sánchez, J. et al. Have The England and Wales Guidelines Affected Sentencing Severity? An Empirical Analysis Using a Scale of Severity and Time-Series Analyses. *The British Journal of Criminology*. 2019, č. 4, s. 979–1001.

Pratt, T. C. et al. The Empirical Status of Deterrence Theory: A Meta-Analysis. In: Cullen, F. T., Wright, J. P., Blevins, K. R. (eds). *Taking Stock*. Routledge, 2017, s. 367–395. <https://www.taylorfrancis.com/books/9781351487030/chapters/10.4324/9781315130620-14>

Púry, F. § 39 Stanovení druhu a výměry trestu. In: Šámal, P. et al. *Trestní zákoník, 2. vydání*. Praha: Beck, 2012, s. 509–526.

Roberts, J., Harrendorf, S. Criminal History Enhancements at Sentencing. In: Heinze, A. et al. (eds). *Core Concepts in Criminal Law and Criminal Justice: Volume I*. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2020, s. 261–303. <https://www.cambridge.org/core/books/core-concepts-in-criminal-law-and-criminal-justice/criminal-history-enhancements-at-sentencing/204E18C1253F82746099BA9A9E0EEFCF>

Roberts, J. V. *Punishing Persistent Offenders: Exploring Community and Offender Perspectives*. Oxford University Press, 2008. <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199283897.001.0001/acprof-9780199283897>

Roberts, J. V., Frase, R. S. *Paying for the Past*. Oxford University Press, 2019. <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/oso/9780190254001.001.0001/oso-9780190254001>

Roberts, J. V., Pina Sanchez, J. Paying for the Past: The Role of Previous Convictions at Sentencing in the Crown Court. In: Roberts, J. V. (ed.). *Exploring sentencing practice in England and Wales*. Houndsmills, Basingstoke, Hampshire ; New York, NY: Palgrave Macmillan, 2015, s. 154–172.

Ryberg, J., Petersen, T. J. Punishment, Criminal Record, and the Recidivist Premium. In: Tamburrini, C. M., Ryberg, J. (eds). *Recidivist Punishments: The Philosopher's View*. Lanham: Lexington Books, 2012, s. 157–170.

Starkweather, D. A. The Retributive Theory of „Just Deserts" and Victim Participation in Plea Bargaining. *Indiana Law Journal*. 1992, s. 853–878.

Tomšů, K., Drápal, J. Odůvodnění trestů: Empirická studie rozhodnutí okresních soudů. *Státní zastupitelství*. 2019, č. 6

Tonry, M. The Questionable Relevance of Previous Convictions to Punishments for Later Crimes. In: *Previous Convictions at Sentencing: Theoretical and Applied Perspectives*. London: Hart Publishing, 2010, s. 91–116. <http://www.bloomsburycollections.com/book/previous-convictions-at-sentencing-theoretical-and-applied-perspectives>

Travis, J. et al. (eds). *The growth of incarceration in the United States: exploring causes and consequences*. Washington, D.C: The National Academies Press, 2014.

Tunick, M. *Punishment: Theory and Practice*. Berkeley: University of California Press, 1992. <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft4q2nb3dn/>

Vanča, T., Drápal, J. Statistické listy trestní soudů: Ověření jejich spolehlivosti. *Česká kriminologie*. 2021, č. 1–2

Von Hirsch, A. *Censure and sanctions*. Oxford: Oxford University Press, 1995. Oxford monographs on criminal law and justice.

Von Hirsch, A. Criminal Record Rides Again. *Criminal justice ethics*. 1991, č. 2, s. 2, 55–57.

Von Hirsch, A., Ashworth, A. *Proportionate Sentencing: Exploring the Principles*. Oxford University Press, 2005. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199272600.003.0009>

Wartna, B. S. J. et al. Comparison of reoffending rates across countries: An international pilot study. In: Albrecht, H.-J., Jehle, J.-M. (eds). *National Reconviction Statistics and Studies in Europe*. Göttingen: Göttingen University Press, 2014, s. 99–120. Göttingen Studies in Criminal Law and Justice. <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?univerlag-isbn-978-3-86395-187-0>

Wasik, M. Dimensions of Criminal History: Reflections on Theory and Practice. In: *Previous Convictions at Sentencing : Theoretical and Applied Perspectives*. London: Hart Publishing, 2010, s. 161–184. <http://www.bloomsburycollections.com/book/previous-convictions-at-sentencing-theoretical-and-applied-perspectives>

Weisburd, D. et al. *Advanced statistics in criminology and criminal justice*. Cham, Switzerland: Springer, 2022.

Wermink, H. et al. Expanding the scope of sentencing research: Determinants of juvenile and adult punishment in the Netherlands. *European Journal of Criminology*. 2015, č. 6, s. 739–768.

Wilson, J. Q. *Thinking about crime*. New York: Basic Books, A Member of the Perseus Books Group, 2013.